

УДК 330.3

Л. С. Філатова,
асистент кафедри ММЕ, факультет менеджменту
Вінницького національного університету
О. А. Бардадин,
студент бакалаврату, Вінницького національного університету

ТЕОРІЯ ЦИКЛІЧНОСТІ

L. Filatova,
assistant of the Department MME, faculty of management, Vinnytsia national technical University.
O. Bardadin,
Student of bachelor level, Vinnytsia national technical University

THEORY OF CYCLING

У статті узагальнено погляди науковців на сутність циклічності як процесу та його причини. Висвітлено класичну структуру економічного циклу, а також систематизовано класифікацію циклів. З'ясовано основні напрями регулювання циклічних коливань.

The article summarizes the views of scientists on the nature of the cyclical process and its causes. Lighted classic structure of the economic cycle and also a systematic classification of cycles. Clarified basic directions of regulation of cyclical fluctuations.

Ключові слова: економічний цикл, циклічність, динаміка, фаза циклу, промисловий (діловий) цикл.
Key words: economic cycle, cyclical, dynamics, cycle, industrial (business) cycle.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Економіка будь-якої країни проходить, періодично повторюючи, періоди росту обсягів національного виробництва та їх скорочення. Подібність та стабільність процесу повторів проходження національною економікою певних станів дає можливість стверджувати про циклічність її розвитку. Аналогічно до національної економіки подібні процеси розвитку спостерігаються і на рівні окремих галузей економіки, підприємств та організацій і навіть окремих товарів, що ілюструється відповідними життєвими циклами.

Існуюча різноманітність циклів спричинює необхідність розвивати теорію циклічності. Науковцями вже досліджено сутність циклічності, основні стадії розвитку економічного циклу, причини циклічних коливань та їх класифікацію. Однак розвиток економіки призводить до відкриття нових видів циклів, що потребує систематизації існуючих уявлень про природу економічного циклу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження постає систематизація існуючих уявлень про особливості економічного циклу та його різновиди, а також напрями його регулювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження кризових циклічних явищ в економіці з'явилися на початку XIX ст. у роботах Ж. Сімонді, К. Родбертуса-Ягецова і Т. Мальтуса. У класиків економічної теорії: А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Ст. Мілля, А. Маршалла феномен циклу розглядався дуже поверхнево і вважався тимчасовим явищем. Теретико-методологічні засади дослідження циклічності як форми руху економіки містяться в роботах А. Бернса, М. Кондратьєва, С. Кузнєца, К. Маркса, В. Мітчелла, Й. Шумпетера.

Сучасні науковці, як А.В. Ставицький, О.В. Шкурупій, І.В. Тараненко, зосереджують увагу на виявленні фази економічного циклу в якій перебуває економіка та прогнозування подальшого розвитку в контексті окремих аспектів економіки. Водночас, Н. О. Серветник та К.В. Тремасов спрямували свої дослідження на розвиток теорії циклічності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Циклічність є універсальною та загальною формою руху всіх економічних процесів незалежно від того, на яких рівнях економіки вони відбуваються. Тому для дослідження природи та наслідків економічного циклу необхідним є чітке усвідомлення сутності цього поняття, причин його виникнення та характеристик перебігу.

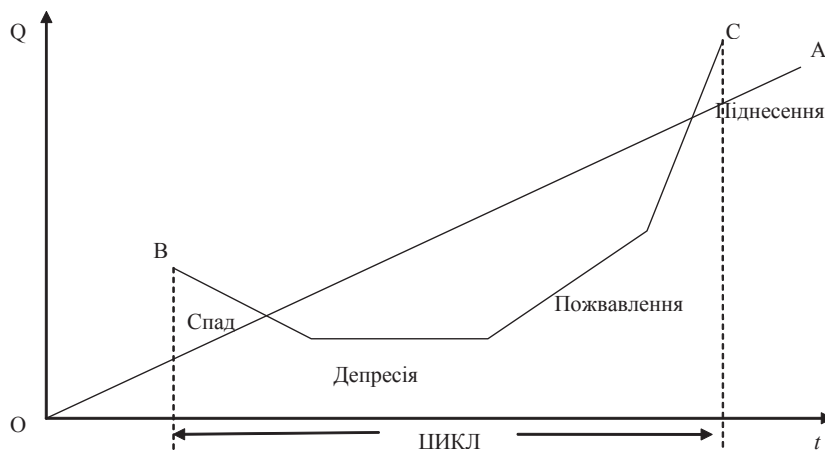

Рис. 1. Класична чотирифазна структура економічного циклу

Джерело: складено на основі [4].

Перша спроба аналізу ділових циклів була зроблена у роботі Бернса і Мітчелла у 1940-х. Вони визначили ділові цикли як "...зростання, що відбувається одночасно в кількох секторах економіки, що слідує за загальними рецесіями, спадами та відновленнями". Важливою властивістю цих фаз є те, що вони рекурентні, але не періодичні, і тривають від 2 до 8 років. Зараз економічні цикли визначаються як "відхилення сукупного випуску від тренду, при чому це відхилення подібне для різних часових рядів".

Подібне визначення дає концепція Лукаса, в якій економічний цикл визначається як "коливання навколо тренду ВВП" [1]. Ці коливання, як правило, неправильні за часом і амплітудою; закономірності спостерігаються тільки у спільному русі різних величин часових рядів [2].

Такі дослідники, як Є.А. Єрохіна, Ю.І. Осіпов, Ю.В. Яковець визначають цикл і циклічність переважним чином через поняття кругообігу й повторення. Найпоширенішим є трактуванням циклічності як чергування, зміни періодів, періодичності, що проявляється в динамічних процесах, тобто періоду коливань. А період коливань — це найменший проміжок часу, через який система повертається у вихідний стан. Проте економічна система не може повернутися в той самий стан, у якому колись була, тому що вона є динамічною, а процеси, що відбуваються в ній, є необоротними. Тому характерною рисою циклічності є рух економіки не по колу, а по спіралі.

Циклічність як явище, що відстежується в динаміці, тобто в процесі змін у суспільстві, набуваючи щоразу певних особливостей, які відрізняють існуючий прояв циклічності від будь-якого попереднього стану. Такі відмінності здебільшого пояснюються відмінністю вихідних умов (особливостей економічного середовища), а також зумовленою процесами трансформації суспільних відносин у цілому [3, с. 21]. Виходячи з цього, можна говорити про явище циклічності як про наслідок динамічних змін економічних процесів на макро- та макрорівнях.

Дослідження циклічності потребує вивчення структури економічного циклу, тобто його стадій (фаз). Стадію слід розуміти як період, етап розвитку системи в певний момент часу.

Переважна більшість дослідників зосереджує увагу на середньостроковому економічному циклі ("промисловий", "бізнесовий") який у класичному трактуванні містить чотири фази: спад (кризу), депресію, поживлення та піднесення, яке знаходить остаточне відображення у новій кризі. Фаза спаду (кризи), в якій зосереджено основні ознаки й суперечності циклічного процесу відтворення, починає і завершує цикл.

Обґрунтування чотирифазної структури циклу було запроваджено К. Жугляром та розвинуто в роботах К. Маркса, К. Туган-Барановського та ін. Графічно таку модель подано на рисунку 1, де OA — загальна лінія розвитку виробництва за певний період; Q — обсяг виробництва; t — час; BC — ламана крива, що графічно зображує фази циклу.

На фазі спаду економічного циклу спостерігається надвиробництво та подальше падіння обсягів виробництва, зменшення обсягів торгівлі, масове банкрутство та скорочення зайнятості. Нарощування взаємних неплатежів, недостатність кредитних ресурсів та грошової маси, масове обезцінення основного капіталу призводить до виникнення кризи.

Депресія (криза) — критична точка в економіці, що супроводжується найнижчим рівнем виробництва і зайнятості. Спостерігається найбільша кількість банкрутств, відсутні нові інвестиції, дуже висока відсоткова ставка. Поступово починають зменшуватись товарні запаси.

Фаза поживлення супроводжується оновленням капіталу, модернізацією виробництва, відновленням інвестиційних процесів та активізацією попиту. Виробництво, зайнятість та споживання зростають. Коли виробництво досягає передкризового рівня, економіка входить до фази піднесення.

Піднесення — найвища точка зростання циклу. В економіці спостерігається повна зайнятість, а виробництво працює на повну потужність. Відбувається масове оновлення капіталу та розширення виробництва, що веде до зростання заробітної плати і прибутків. Водночас спостерігається зростання цін, відчувається недостатність ресурсів, зростання ділової активності припиняється. Такі процеси призводять до виникнення диспропорцій та створення передумов для входження економіки в новий економічний цикл [5, с. 137].

Автори	Причини циклічних коливань
У. С. Джевонс, Х. М. Мор, С. Озді	вплив сонячної активності
Ж. Сімонді, Т. Мальтус, Д. Гобсон, М. Туган-Барановський, Дж. Кейнс	скорочення витрат на споживання; зростання накопичень; зниження інвестицій
К. Маркс, Ф. Енгельс	часовий лаг між виробництвом і споживанням товарів
Л. Мізес, Ф. Хайек, Л. Роббінс, К. Вікселль	диспропорція між нижчими та вищими стадіями виробництва викликана обсягом грошової маси в обігу
М.Туган-Барановський, Й. Шумпетер, Г. Кассель та ін.	диспропорції у структурі перенагромодження капіталу: скорочення обсягів виробництва основного капіталу в результаті виснаження позичкового капіталу
У. Джевонс, В. Парето, А. Пігу, Р. Лукас	настрій населення, що проявляється у схильності до споживання або до заощадження
Дж. Кейнс	брак споживчого попиту
Е. Даунс, Р. Барро, Г. Крамер	діяльність суб'єктів, які приймають політичні рішення
Н. Д. Кондратьєв	значні зміни в способі виробництва; інтенсивність відновлення капітальних благ

Рис. 2. Основні підходи до причин циклічних коливань

Джерело: складено на основі [6].

Однак, серед причин виникнення циклічних коливань не лише "перегрів" економіки. Науковці, що досліджували питання циклічності в економічних та інших суспільних процесах сформулювали досить різноманітні погляди на причини циклічних коливань (рис. 2).

Циклічність як об'єктивна закономірність економічного розвитку за своїм змістом багатогранна, тому науковці виділяють значну кількість різних циклів.

Якщо в основу критерію класифікації покласти тривалість, то можна виділити наступні види циклів:

1. Аграрні надмалі цикли (до 1 року) — сезонні короткострокові коливання в сільському господарстві.

2. Фінансово-економічні малі цикли Джона Кітчина строком 3—5 років (усередньому 4 роки) — короткострокові коливання фінансово-ділової активності.

3. Промислові (ділові) середні цикли Клементя Жюгляра строком 7—11 років (усередньому 9 років) — середньострокові коливання, пов'язані з поновленням активної частини основного капіталу в промисловості.

4. Будівельні середні цикли Семена Кузнеця строком 16—20 років (у середньому 18 років) — середньострокові коливання, пов'язані з поновленням пасивної частини основного капіталу, перш за все житла.

5. Демографічні великі цикли зміни поколінь Велимира Хлебнікова строком 25—30 років (у середньому 27-28 років) — довгострокові коливання народження раціональних та ірраціональних людей.

6. Великі цикли кон'юнктури Миколи Кондратьєва строком 50—60 років (у середньому 54—55 років) — довгострокові "довгі хвилі" зміни технологічних укладів.

7. Надвеликі вікові цикли зміни економічного та політичного лідерства Фернана Броделя та Джорджа Модельскі — довгострокові коливання строком 100—120 років (у середньому 108—112 років) [7].

8. Надвеликі цикли Дж. Форестера пов'язані з появою нових видів енергії та матеріалів — довгострокові коливання строком у середньому 200 років.

9. Надвеликі цикли появи і розвитку цивілізацій Е. Тофлера, тривалість коливається в діапазоні 1000—2000 років [4].

Окрім того, К. В. Тремасов у своїй статті "Теорія економічних коливань" висунув гіпотезу існування у світовій економіці, як мінімум, двох видів великих циклів: євро-американський (про нього говорив Кондратьєв, і він зберігся до сьогоднішніх днів) і азійський (не досліджувався Кондратьєвим); останній зміщений відносно євро-американського приблизно 10 років вліво (євро-американський рухається за азійським з відставанням у 10 років). Дослідник також висунув припущення, що країни, які розвиваються, займають проміжне положення між двома типами циклів [8]. Таким

чином, окрім тривалості економічні цикли також можна класифікувати за територіальним критерієм, адже економіка різних країн має власні особливості. Проаналізувавши ці дослідження, варто зазначити, що Україну можна віднести до країн з проміжним становищем, причому вона намагається синхронізувати свою економіку з євро-американським циклом.

На сьогоднішній день, незважаючи на значний спектр поглядів на причини циклічних коливань, в цілому можна виділити два напрями їх регулювання, що ґрунтуються на неокейнсіанстві і неоконсерватизмі. Дані напрями розвинулися на базі класичної школи політичної економії. Перший орієнтується на регулювання сукупного попиту, другий — на регулювання сукупного пропозиції.

Так, прихильники кейнсіанських рецептів більшу увагу приділяють бюджетній і податковій політиці. Тобто зосереджують свою увагу на збільшенні або зменшенні витрат держави, а також маніпуляції з податковими ставками залежно від стану економіки.

Прихильники неоконсервативних рецептів приділяють велику увагу проблемі грошово-кредитного обігу. В основному це питання регулювання обсягу грошової маси і його впливу на встановлення рівноваги на грошово-кредитному ринку.

Серед особливостей використання державних фінансів задля згладжування циклічних коливань є те, що в період спаду держава проводить політику активізації всіх господарських процесів, а в період "перегріву" економіки прагне стримувати ділову активність, використовуючи при цьому інструментарій державних фінансів [9].

Таким чином, необхідність регулювання циклічних коливань стимулює пошук шляхів розвитку економіки. Стабілізація економічної ситуації в країні потребує значних зусиль управлінського апарату, оскільки передбачає не лише розробку заходів оперативного реагування, а й прогнозування економічного стану на довгострокові періоди.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, циклічність є важливим економічним явищем, що носить динамічний характер, тому розвиток теорії циклічності є цілком закономірним процесом. Розвиток економіки спричинює необхідність нагромадження знань про нові циклічні процеси, їх синхронізацію та "накладання" циклів.

На основі проведеного огляду економічної літератури, нам вдалось узагальнити підходи до поняття циклічності та з'ясували, що циклічність проявляється через повторення коливань сукупного випуску навколо тренду. Дослідивши структуру економічного циклу, було виявлено особливості перебігу кожної з фаз економічного циклу. Визначено підходи до причин циклічних коливань з точки зору провідних науковців, більшість яких причиною циклічних коливань називають економічні та політичні процеси.

Здійснено систематизацію циклів за ознаками їх тривалості та територіального розміщення. За результатами систематизації виявлено існування значної різноманітності циклів, що досить поверхнево розглянуті в економічній літературі і потребують глибшого дослідження.

Оскільки циклічність економіки є наслідком її динамічного розвитку, виникає потреба регулювання циклічних коливань. Ми з'ясували, що на державному рівні використовують два напрями регулювання циклічних коливань, що ґрунтуються на регулюванні сукупного попиту та позиції.

Література:

1. Серветник Н.О. Поняття економічного циклу: історія і сучасність / Н.О. Серветник // Інноваційна теорія Йозефа Шумпетера: сучасне звучання економічних та управлінських ідей: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. — С. 67—70.
2. Ставицький А.В. Циклічність регіонального соціально-економічного розвитку України / А.В. Ставицький // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: зб. наук. праць. — Чернівці: Технодрук, 2008. — Вип. 3 (12). — Ч. 2. — С. 304—311.
3. Шкурупій О.В. Циклічність розвитку ринку нерухомості: сучасний контекст: монографія / О.В. Шкурупій, Т.О. Білоброва. — Полтава: ПУЕТ, 2012. — 190 с.
4. Тараненко І.В. Структура економічного циклу та особливості циклічного розвитку відкритої економіки України в контексті виходу зі світової фінансово-економічної кризи / І.В. Тараненко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2010. — № 1 (3). Том 1. — С. 343—357.

5. Круш П.В. Макроекономіка. — Видання 2-е перероблене та доповнене: навчальний посібник / П.В. Круш, С.О. Тульчинська — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 328 с.

6. Швецова Н.Є. Особливості циклічного розвитку глобальної економіки / Н.Є. Швецова // Вісник Донецького національного університету. Сер.: Економіка і право. — 2014. — Вип. 2. — С. 205—209.

7. Кузьменко В. П. Система економічних циклів і глобальна фінансова криза // В. П. Кузьменко // Теоретичні та прикладні питання економіки. — 2012. — Вип. 27. — Т. 3. — С. 131—137.

8. Тремасов К. В. Теория экономических колебаний [Електронний ресурс] / К. В. Тремасов. — Режим доступу: <http://www.finam.ru/investor/investments00014/>

9. Рожко О.Д. Циклічність як ознака розвитку сучасних державних фінансів / О.Д. Рожко // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 10 — С. 32—36.

References:

1. Servetnyk, N. O. (2012), "The concept of the economic cycle: history and modernity", *Innovatsiyna teoriya Yozefa Shumpetera: suchasne zvuchannya ekonomichnykh ta upravlins'kykh idey* [Conference Proceedings of the International Economic Conference], *Mizhnarodna Ekonomichna konferentsiya* [International economic conference], National University, Kyiv, Ukraine, pp. 67—70.
2. Stavyts'kyi, A. V. (2008), The cyclical nature of regional socio-economic development of Ukraine, *Naukovyy visnyk Bukovyns'koyi derzhavnoyi finansovoyi akademiyi: zb. nauk. prats'*, vol. 3 (12) ch. 2, pp. 304—311.
3. Shkurupiy, O. V. and Bilobrova, T. O. (2012), *Tsyklichnist' rozvytku rynku nerukhomosti: suchasnyy kontekst* [The cyclical nature of real estate market development: the modern context], ПУЕТ, Poltava, Ukraine.
4. Taranenko, I. V. (2010), The structure of the economic cycle and the features of cyclic development of an open economy of Ukraine in the context of recovery from the global financial and economic crisis, *Byuleten' Mizhnarodnoho Nobelivs'koho ekonomichnoho forumu*, vol. 1, pp. 343—357.
5. Krush, P.V. and Tul'chyns'ka, S. O. (2008), *Макроекономіка* [Macroeconomics], 2nd ed, Tsentr uchbovoyi literatury, Ukraine.
6. Shvetsova, N. Ye. (2014), The features of cyclic development of the global economy, *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu, ser. v: ekonomika i pravo*, vol. 2, pp. 205—209.
7. Kuz'menko, V. P. (2012), System economic cycles and the global financial crisis, *Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky*, vol. 3, pp. 131—137.
8. Tremasov, K. V. (2003), "The theory of economic fluctuations" [Online], available at: <http://www.finam.ru/investor/investments00014/>
9. Rozhko, O. D. (2015), Cyclicity as a sign of the development of modern public Finance, *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 32—36.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2016 р.